

Basiszorgprogramma op het snijvlak van zorg en veiligheid

Hulp bij geweld in
afhankelijkheidsrelaties

Anke van Dijke en Linda Terpstra

Basiszorgprogramma op het snijvlak van zorg en veiligheid

Hulp bij geweld in afhankelijkheidsrelaties

Anke van Dijke en Linda Terpstra

ISBN 978 90 8560 453 2

NUR 740 / THEMA VFJM

© 2026 Uitgeverij SWP Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

Inhoud

Hoofdstuk 1 – Inleiding	7
Leeswijzer	9
 Hoofdstuk 2 – Geweld in afhankelijkheidsrelaties: context, intentie en dwangmiddelen	 11
1. Geweld achter de voordeur: situationeel geweld, intieme terreur en impact op kinderen	11
2. Geweld achter de voordeur: incest en seksueel geweld	18
3. Geweld achter de voordeur: schadelijke (traditionele) praktijken	19
4. Geweld in andere contexten	21
5. Criminele en seksuele uitbuiting	22
6. Digitaal geweld	24
7. Gewelddynamieken	26
8. Slotbeschouwing	33
 Hoofdstuk 3 – De impact van geweld in afhankelijkheidsrelaties	 37
1. Traumareacties, overlevingsmechanismen en <i>pain-based behaviour</i>	37
2. Angst en voortdurende stress	39
3. Scheefgroei of stagnatie in de ontwikkeling	42
4. Een kettingreactie van problemen	43
5. Gendersensitiviteit	45
6. Slotbeschouwing	46

Hoofdstuk 4 – Hulp en herstel	49
1. Herstel en het gewone leven	49
2. Therapie: specialistische ggz (s-ggz)	54
3. Er zijn vele wegen die naar Rome leiden: andere vormen van (trauma)behandeling	60
4. De professional als instrument	63
5. Integrale en samenhangende hulp	64
6. Slotbeschouwing	65
 Hoofdstuk 5 – Backbone van het basiszorgprogramma: de driegraadsstrategie	 67
1. De start	68
2. De drie strategieën van hulp in een notendop	70
3. Eerste graad: veilig basisklimaat	73
4. Tweede graad: ontwikkeling en participatie	76
5. Derde graad: therapie (s-ggz)	79
6. Het proces in fasen	83
7. Evenwicht en tegenwicht	84
8. Slotbeschouwing	85
 Hoofdstuk 6 – Het hart van het basiszorgprogramma: <i>high safety</i>	 89
1. Fysieke veiligheid en de veiligheidsketen	89
2. Mechanismen bij geweld in afhankelijkheidsrelaties	90
3. Doorbreken van afweer en zwijgen	96
4. Relationele 'beveiliging'	100
5. Slotbeschouwing	104
 Hoofdstuk 7 – Samenwerken	 107
1. Coherent samenwerken	108
2. Slotbeschouwing	111
 Over Fier	 115
 Eindnoten	 117

HOOFDSTUK 1

Inleiding

Eén van onze grote maatschappelijke vraagstukken is geweld in afhankelijkheidsrelaties. Geweld in afhankelijkheidsrelaties kent vele vormen en gezichten. Het speelt zich af achter de voordeur, maar je kunt er ook mee te maken krijgen als je de voordeur uitloopt of de digitale wereld binnenloopt. Geweld werkt als een sloopkogel in op de ontwikkeling van kinderen; het ondermijnt het leven van volwassenen en ontwricht gezinnen. Het beïnvloedt sociale relaties, onderwijs, arbeid en gezondheid. Hierdoor ontstaan er vaak problemen op een groot aantal levensterreinen.

Slachtoffers en plegers van incest, groepsverkrachtingen, seksuele en criminele uitbuiting, eengerelateerd geweld, partnergeweld, kindermishandeling, intieme terreur, sextortion, exposen en andere vormen van geweld hebben hulp nodig op het snijvlak van zorg én veiligheid. Precies daar ontstaat een probleem: geweld geeft geen recht op specialistische zorg.* Er is geen sector of branche 'geweld in afhankelijkheidsrelaties' die is afgestemd op de complexe hulpvraag én de gelijktijdige behoefte aan veiligheid en zorg voor de slachtoffers en plegers. De hulp aan kinderen, jongeren, volwassenen en gezinnen die kampen met (de gevolgen van) geweld in afhankelijkheidsrelaties is versnipperd. Professionals benaderen hen vanuit hun eigen vakgebied: ggz, jeugdzorg, sociaal domein et cetera. Slachtoffers en plegers krijgen hierdoor nog altijd niet de integrale en samenhangende hulp en bescherming die zij nodig hebben. De hulp is hierdoor

* Met uitzondering van onder meer de Vrouwenopvang, het Centrum Seksueel Geweld en het Huisverbod. Geweld in afhankelijkheidsrelaties in brede zin geeft echter geen recht op zorg. In tegenstelling tot bijvoorbeeld geestelijke gezondheidsproblemen (ggz), opvoed- en opgroei-problemen (jeugdzorg) en problemen met het voeren van regie over je eigen leven (sociaal domein).

niet samenhangend en een deel van de noodzakelijke hulp op het snijvlak van zorg en veiligheid wordt niet vergoed.

Geweld in afhankelijkheidsrelaties is té beschadigend en heeft een té grote maatschappelijke impact om in de zorg- en veiligheidsketen alleen als 'aandachtsgebied' mee te nemen, met aandachtsfunctionarissen en de kindcheck als 'oplossing'.

Basiszorgprogramma

Fier is het landelijk behandel- en expertisecentrum op het terrein van geweld in afhankelijkheidsrelaties met als doel: voorkomen van geweld, stoppen van geweld en hulp bij de gevolgen van geweld. In dit basiszorgprogramma zijn de kennis en ervaring gebundeld die Fier de afgelopen vijftientig jaar heeft opgedaan. Het geeft een duidelijk kader voor hulp op het snijvlak van zorg en veiligheid. Het verbindt disciplines en werkvelden tot één geheel met een gedeelde visie en missie.

Het basiszorgprogramma benut de diversiteit van de specialistische ggz tot social work, van online hulpverlening tot residentiële zorg, van vrijwilligers tot sociaal ondernemers en van wetenschappers tot ondersteunende diensten. Maar ook de diversiteit van de profit en de not-for-profit, van vrijwilligers en kunstenaars, van leermeesters, onderwijskrachten, schuldhulpverleners. Juist in die verscheidenheid schuilt de kracht om aan te sluiten bij de uiteenlopende behoeften van (jonge) mensen die leven met de gevolgen van geweld.

Het basiszorgprogramma is geen statisch document. Het vraagt dat we blijven investeren in leren, ontwikkelen, onderzoeken, innoveren, reflecteren, opleiden en implementeren. Zo houden we onze kennis actueel, vinden nieuwe inzichten hun weg naar de praktijk en blijven professionals zich ontwikkelen binnen het expertisegebied van geweld in afhankelijkheidsrelaties.

Inkleuren van het basiszorgprogramma

Binnen organisaties in de zorg- en veiligheidsketen hebben professionals, teams en afdelingen verschillende voorkeuren voor interventies, (behandel)methodieken en aanbod. Dit levert een rijk palet op, maar leidt eveneens tot versnippering. Zo ontstaan er bijvoorbeeld initiatieven omdat een aantal medewerkers hier enthousiast over zijn, en verdwijnen ze weer zodra zij ermee stoppen. Dat maakt het lastig om structureel te verdiepen en door te ontwikkelen.

Het basiszorgprogramma geeft een kader waar geweldshulpverlening uit moet bestaan, niet hoe dit moet gebeuren. Bij een basiszorgprogramma hoort daarom ook het maken van keuzes. Wat zijn onze basismethodieken en onze vaste behandelprogramma's? Kortom, wat is het basis- of standaardaanbod? Zo ontstaat continuïteit, kwaliteit en herkenbaarheid. De volgende stap is dan om deze keuzes breed te borgen door opleiding, implementatie en intervisie, zodat ze stevig verankerd raken. Dit is nodig om te kunnen verdiepen en om steeds beter te worden. Immers, je moet ervaring opdoen om een aanpak of methode goed onder de knie te krijgen. Dat lukt niet als iedere professional of ieder team een eigen werkwijze heeft of om de twee of drie jaar volgens een nieuwe werkwijze gaat werken.

Duurzame hulp op het snijvlak van zorg en veiligheid

Dit basiszorgprogramma is het resultaat van vijftientig jaar bouwen, vallen en opstaan, leren en vernieuwen. Het programma biedt een fundament voor het werk, maar is ook een uitnodiging om te blijven zoeken, vernieuwen en samenwerken. Zo bouwen we aan een beweging tegen geweld en vóór een samenleving waarin respect, gelijkwaardigheid en veiligheid centraal staan.

Leeswijzer

Dit basiszorgprogramma beschrijft de uitgangspunten van een integrale en samenhangende aanpak bij geweld in afhankelijkheidsrelaties. Het is geen volledig handboek waarin alles gedetailleerd is uitgewerkt maar een gemeenschappelijk vertrekpunt: een herkenbare basis voor alle professionals.

De hoofdstukken geven je stap voor stap een beeld van het vakgebied en de werkwijze:

- **Hoofdstuk 2. Geweld in afhankelijkheidsrelaties** laat zien hoe de context, de intentie en dwangmiddelen samen geweldspatronen vormen.
- **Hoofdstuk 3. De impact van geweld** maakt duidelijk wat dit geweld betekent voor kinderen, jongeren, volwassenen en gezinnen en waarom geweldshulpverlening integraal en domeinoverstijgend moet zijn.
- **Hoofdstuk 4. Herstel en hulp** beschrijft wat de elementen zijn van herstel op individueel, sociaal en maatschappelijk niveau.
- **Hoofdstuk 5. Backbone van het basiszorgprogramma** vormt de kern van het methodisch werken: eerste-, tweede- en derdegraadsstrategieën en interventies.
- **Hoofdstuk 6. Het hart van ons werk: *high safety*** gaat enerzijds over mechanismen die zich voordoen bij geweld, anderzijds over methodisch werken aan veiligheid.
- **Hoofdstuk 7. Samenwerken** benadrukt het belang en de noodzaak van coherent samenwerken en van samenwerken op basis van gelijkwaardigheid.

HOOFDSTUK 2

Geweld in afhankelijkheidsrelaties: context, intentie en dwangmiddelen¹

Geweld in afhankelijkheidsrelaties kent vele vormen en gezichten. Het speelt zich af achter de voordeur, maar ook in grotere gemeenschappen, groepen, instituties of digitale omgevingen. Wat al deze situaties verbindt, is dat slachtoffers in een positie van afhankelijkheid terechtkomen waardoor controle, dwang en geweld langdurig kunnen voortbestaan. Dit hoofdstuk gaat in op verschillende vormen en patronen van geweld. Het is geen uitputtend overzicht, maar het laat wel zien hoe groot de diversiteit is in de context waarin het geweld zich afspeelt, de intentie en de gebruikte dwangmiddelen. Voor professionals is het cruciaal om geweldsdynamieken en -patronen te herkennen.

1. Geweld achter de voordeur: situationeel geweld, intieme terreur en impact op kinderen

In de literatuur over huiselijk geweld en partnergeweld wordt onderscheid gemaakt tussen *coercive control* (intieme terreur) en *situational couple violence* (situationeel geweld).² Het Verwey-Jonker Instituut heeft dit onderscheid vertaald naar de Nederlandse situatie.³

INFO

Meldingen huiselijk geweld

Onderzoek laat zien dat de politie in Nederland ongeveer elke zes minuten een melding van huiselijk geweld ontvangt.⁴ Marieke Liem, hoogleraar Veiligheid en Interventies, benadrukte in 2025 dat slachtoffers van huiselijk geweld gemiddeld drieëndertig ernstige incidenten meemaken voordat zij daadwerkelijk tot melding of aangifte overgaan.⁵

Intieme terreur⁶

Intieme terreur verwijst naar een ernstige vorm van partnergeweld waarin sprake is van een patroon van macht en controle. Het geweld is systematisch en doelgericht: de dader gebruikt verschillende dwangmiddelen – fysiek, psychologisch, seksueel, economisch of digitaal – om zijn machtspositie te bestendigen. De intentie is het beheersen en onderwerpen van de partner: de autonomie ondermijnen, afhankelijkheid creëren en angst inboezemen, zodat het slachtoffer geïsoleerd raakt en nauwelijks nog eigen keuzes kan maken. Intieme terreur is daarmee geen reeks incidenten, maar een strategie van structurele overheersing.

INFO

Daderprofielen

Eric Blaauw⁷ deed onderzoek naar mannen die pleger zijn van geweld in afhankelijkheidsrelaties. Hij onderscheidt vijf daderprofielen: typen mannen die geweld gebruiken in intieme relaties, waarbij een verhoogd risico bestaat op femicide.

- *Psychopathisch type*: weinig empathie, instrumenteel gebruik van anderen, vaak ook breder crimineel gedrag.
- *Verslaafd type*: partnergeweld staat in het teken van verslaving, afhankelijkheid en middelenmisbruik.
- *Gekrenkt/narcistisch type*: sterk eigendomsdenken, jaloezie en controlerend gedrag; geweld wordt ingezet bij dreigend verlies of krenking.
- *Afhankelijk type*: sterke verlatingsangst en afhankelijkheid van de partner, waardoor verlies dreigt te leiden tot geweld.
- *Traditioneel-patriarchaal type*: starre opvattingen over man-vrouw-rollen, eigendomsdenken en cultureel/religieus gelegitimeerde dominantie.

INFO

Jane Monckton Smith⁸ geeft inzicht in de dynamiek van intieme terreur door acht fasen te onderscheiden die vaak voorafgaan aan femicide door een (ex-)partner. De 'Tijdslijn van de Moord' of de *homicide timeline* laat zien hoe controle en geweld zich geleidelijk kunnen ontwikkelen en escaleren:

- *Fase 1: Een geschiedenis van controle of stalken*
Achtergrond van de pleger: eerdere gewelddadige of controlerende relaties
- *Fase 2: De wervelwind van toewijding*
Begin van de relatie: charmant, maar vaak al signalen van jaloezie of bezitsdrang
- *Fase 3: Leven met controle*
Relatieverloop: toenemende controle en isolatie van de partner
- *Fase 4: De trigger*
Een gebeurtenis zoals dreigende scheiding, verlies van baan of financiële problemen
- *Fase 5: Escalatie*
Geweld en controle worden frequenter en intenser
- *Fase 6: Een omslag in denken*
Rechtvaardiging of ideologie van geweld, wraakgedachten
- *Fase 7: Planning*
Vorbereiding van ernstig geweld of moord
- *Fase 8: Moord en/of zelfmoord*
Femicide: de uiteindelijke moord wanneer escalatie niet wordt gestopt.

De gevaarlijkste fase bij intieme terreur is het moment waarop de partner de relatie wil beëindigen of daadwerkelijk verlaat. Het verlies van controle fungeert als trigger in de dynamiek van intieme terreur: de dreiging van vertrek confronteert de pleger met verlies van macht en bezit, waardoor de kans op ernstig geweld of femicide toeneemt.

De profielen van Eric Blaauw beschrijven de persoonlijke kenmerken en motieven van plegers, terwijl de fasen van Jane Monckton Smith laten zien hoe de dynamiek in de tijd escaleert en waar de risico's het grootst zijn. Voor de praktijk betekent dit dat bij intieme terreur zowel het patroon van macht en controle, als de daderprofielen en de escalatiefasen cruciaal zijn voor signalering en preventie van ernstig geweld en femicide.

Situationeel geweld

Situationeel geweld ontstaat uit escalatie van conflicten. Er is geen sprake van een structureel patroon van macht en controle, maar van terugkerende ruzies en spanningen die uit de hand lopen. Het geweld komt voort uit stress, frustratie, woede of onmacht in specifieke situaties; het gaat om het ontladen van spanning of om een ruzie winnen.

Wanneer partners geen uitweg vinden uit terugkerende conflicten, nemen de ruzies in frequentie toe en krijgen zij een steeds ernstiger karakter. Waar het eerst nog gaat om verhitte discussies of scheldpartijen, neemt het geweld in intensiteit toe en ontwikkelt zich tot fysiek of psychisch geweld. Zo ontstaat een neerwaartse spiraal waarin de escalaties elkaar steeds sneller afwisselen en de relatie steeds onveiliger wordt.

Hoewel situationeel geweld als wederkerig geweld wordt aangemerkt, beide partners hebben er een aandeel in, zijn er belangrijke verschillen in beleving, ervaring en impact. Vrouwen zeggen vaker dat zij slachtoffer zijn van ernstig en herhaald fysiek geweld en dat zij bang zijn voor wat hun partner zou kunnen doen. Mannen daarentegen rapporteren minder vaak fysiek geweld tegen henzelf en beschouwen hun eigen ervaringen vaker als incidenten in de context van een scheiding. Zij benoemen geweld vooral in relatie tot spanningen rond omgangsregelingen of complexe scheidingen en relativeren de ernst vaker dan vrouwen. Dit laat zien dat – hoewel situationeel geweld vaak wederzijds is – de zwaarte, beleving en gevolgen ongelijk verdeeld zijn.

Het Verwey-Jonker Instituut onderscheidt bij situationeel geweld vier gezinsprofielen.

- **Gezin in de stress.** Hier spelen stressfactoren een rol (bijvoorbeeld financiële problemen, verslaving, overlijden of chronische problemen). Stress leidt tot conflicten die escaleren; het geweld kan van beide kanten komen.
- **Langdurige zorg.** Eén of beide ouders hebben langdurig zorg nodig, bijvoorbeeld door psychische problemen, chronische ziekte of een beperking (lichamelijk of verstandelijk). De zorgvraag is hoog en structureel; dit kan zorgen voor verwaarlozing of langdurige onveiligheid voor kinderen.
- **Kindgedrag en opvoedstress.** Dit profiel wordt gekenmerkt door gedragsproblemen bij kinderen en een hoge opvoedbelasting voor ouders, met veel stress tot gevolg. Het gedrag van het kind kan een reactie zijn op geweld of stress in de thuissituatie.
- **Complexe scheidingen.** Hier gaat het om gezinnen waar ouders midden in een scheiding zitten of reeds gescheiden zijn, maar de conflicten – juridisch én emotioneel – ernstig en langdurig voortduren. Vaak staan omgangsregelingen, juridische procedures, psychisch geweld en de veiligheid van de kinderen centraal.

De vier profielen sluiten elkaar niet uit. Een gezin kan kenmerken van meerdere profielen hebben. Ze zijn bedoeld als hulpmiddel om geweldspatronen en risico's beter te herkennen, zodat passende hulp en beschermingsarrangementen ingezet kunnen worden. Elk profiel kent eigen accenten ten aanzien van de benodigde zorg, interventies en veiligheidsmaatregelen.

INFO

Intieme terreur versus situationeel geweld

Intieme terreur	= strategie van macht en controle (intentie: beheersen; doel: onderwerping)
Situationeel geweld	= escalatie uit onmacht, stress of conflict (intentie: geen duidelijke intentie of de intentie om een ruzie te winnen; doel: gelijk krijgen, ontladen van frustratie of stress)